

УДК 006.915(495)“71”

Зубко А. М.,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри архівознавства та спеціальних галузей
історичної науки, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), arhivy@ukr.net

ВАГОВІ СИСТЕМИ ІСПАНІЇ І ПОРТУГАЛІЇ В XVIII–XIX ст.

Визначена структура системи ваги в різних містах і провінціях Іспанії і Португалії. Установлена маса головних одиниць ваги, їх співвідношення між собою.

Ключові слова: кастільська марка, золота вага, срібна вага, кастелян, лібра, арроба, каратна вага, квінталь, карат, гран.

Дослідження важливих питань соціально-економічного розвитку Іспанії і Португалії в XVIII–XIX ст. неможливе без вивчення систем вагових мір, котрі використовували в виробництві та торгівлі. Це може забезпечити дослідникам створення ефективних методів аналізу історичних джерел.

Вагові міри окремих земель і міст Іспанії і Португалії, які вживалися там до введення метричної системи, в вітчизняній історіографії окремо ще не досліджувалося. Тому вони вивчені недостатньо. Можна, звичайно, згадати довідник по мірах XIX ст. Ф. Петрушевського [1], деякі загальні огляди середньовічних мір [2], нумізматичні словники, де наводяться дані про монетну вагу.

Однак ефективне дослідження джерел з соціально-економічної історії неможливе без проведення окремих досліджень мір ваги і монетного обігу. Тому в даній статті ставиться завдання: дослідити структуру вагових систем в різних містах і провінціях Іспанії і Португалії в XVIII–XIX ст., встановити масу головних одиниць ваги, визначити їх походження в контексті історичного розвитку цих країн, дати пояснення назв вагових і монетних одиниць. Звичайно, невеликий обсяг роботи не дозволяє зробити це в повній, всеохоплюючій мірі, але певні кроки в цьому напрямі зробити необхідно.

Історія Іспанії, її економічний і культурний розвиток, пов'язаний з історією різних цивілізацій: “Довгий час Іспанія стояла на кордоні Заходу і Сходу” [3, с. 5]. В давні часи під Іберією, згодом Іспанією, розуміли весь Піренейський півострів, тобто територію сучасних Іспанії і Португалії. В 1143 р. Португалія остаточно стала незалежною [4, с. 13], а до цього історія обох країн була одним цілим.

В VI–III ст. до н.е. територією Іспанії володів Карфаген, в II ст. д.е. – V ст. Рим.

В V ст. варварські племена зруйнували Римську імперію. В 414 р. Іспанію завоювало германське плем'я вестготів, котре створило тут своє королівство. Але воно не було міцним. “Отже, два народи (вестготи і іспанці – А.3.), яким судилося жити поруч одне з одним, під єдиною владою вест-готських королів, мали все-таки мало спільного між собою” [5, с. 13].

В 711 р. арабський воєначальник Тарік переправився з Африки до Іспанії і завоював королівство вестготів. Після того, як в 750 р. в Арабському халіфаті впала династія Омейядів, останній її представник Абд ар-Рахман прийшов до влади в Іспанії. Його правління: “...поклало початок династії знаменитих кордовських Омейядів, розквіт, якої пов'язаний з ім'ям Абд ар-Рахмана III “переможного”, який прийняв титул халіфа. Майже 50 років провів він на троні (912–961 pp.)” [6,

с. 7]. Менше трьох століть проіснувала омейядська династія в Кордові, після громадянських війн вона впала в 1031 р.

З Північної Африки в Іспанію прийшли нові хвилі мусульманських берберських племен. “В Марокко тільки що була заснована нова держава альморавідів – сахарців, які прийшли з пустельних районів Мавританії” [7, с. 20]. В Іспанії була встановлена влада берберських династій – поперше альморавідів (1090–1146 pp.), згодом альмохадів (1149–1269 pp.).

В 718 р. після першої перемоги при Ковадонгі, іспанці почали “реконкісту” – відвоювання Іспанії від арабів, завершене в 1492 р. На півночі країни були створені королівства Кастилія, Леон, Арагон, Наварра та Португалія. З метою об'єднання зусиль в боротьбі з арабами в 1230 р. з'єднуються в одну державу Леон і Кастилія. В 1479 р., після шлюбу королеви Кастилії Ізабелли і короля Арагона Фердинанда, була створена сучасна іспанська держава.

Майже 800 років перебування арабів в Іспанії здійснило великий вплив на іспанську і загалом європейську культуру. “Араби, які відомо, врятували і переробили твори давньогрецьких авторів і александрійських вчених і вперше познайомили середньовічну Європу з скарбами грецької філософії та літератури” [5, с. 37]. Копії цих творів зберігалися в бібліотеках великих міст Іспанії і були доступні усім. “Всі знамениті греки перейшли по цьому арабському мосту до Європи: Аристотель, Евклід, Птоломей, Гален, Гіпократ; з всіма ними до доби відродження знайомилися тільки в латинських перекладах з арабської мови” [6, с. 24].

За оцінкою дослідника У.М. Уотта: “...Іспанія слугувала каналом, по якому потрапляли в Європу елементи більш високої культури, як матеріальної, так і духовної” [7, с. 14]. Крім того: “Іспанія являє собою прекрасний зразок тісного контакту різних культур, сучасна європейська і американська історична школа також сформувалася внаслідок цього контакту” [8, с. 13].

Матеріальне виробництво і торгівля Іспанії VIII–XV ст. також відчували на собі сильний арабський вплив. Халіф Кордови Абд ар-Рахман II (829–852 pp.) почав карбувати власну монету.

Монети іспанських королівств згодом почали карбуватися за зразком арабських. За свідченням іспанського історика Р. Альтаміра-і-Кревеа: “В VIII–X ст. в християнських королівствах торгівлі угоди здійснювалися головним чином шляхом натурального обміну. З поширенням міжнародних відносин посилювався грошовий обіг; гроші були, як правило, іноземною походження: мавританські доблі, меткалі, флоріни, які потрапляли в обіг через іноземних купців або завдяки періодичному надходженню дані і податків від маврів. Відомо, що королі Леона мали власну монету вже в 1020 р., однак в великій кількості монету стали карбувати в Кастилії лише після взяття Толедо, в кінці XI ст. Ці монети з знаком хреста і монограмою Христа карбувалися по зразку альморавідських монет (морабіті). В правління Фернандо II Леонського і Альфонса IX карбувалися золоті монети (maravedises). Альфонс VIII не тільки прийняв в якості зразка альморавідські динари, але і карбував свої гроші (так звані динари-альфонсі) з арабською легендою. Золота монета звалася також міскаль. Через деякий час на зворотному боці монети з'являється зобра-

ження замку (герб Кастилії); коли Кастилія і Леон об'єдналися, на одному боці монети зображується замок, а на іншій – лев (герб Леона). Карбування монет було особливою прерогативою короля, який мав свій монетний двір” [9, с. 226].

Арабська монетна вага згодом була покладена в основу головної вагової одиниці Іспанії – кастильської марки. За словами Ф. Петрушевського: “Кастильська марка до 1731 р., при зважуванні золота в Іспанії та Америці, поділялася на 50 кастелянів (castellano), 400 томівів по 12 гранів, тобто на 48000 гранів, і складала, в цьому вигляді золоту вагу ... Вочевидь кастелян є ніщо інше, як східний міскаль, занесений сюди Маврами” [1, с. 292].

Після 1731 р. іспанська вагова система набула такого вигляду: кастильська марка = 8 унцій = 64 драхми = 128 адармів = 384 томіна = 4608 гранів. Марка = 230,051 г.; унція = 28,756 г.; драхма = 3,594 г.; адарм = 1,797 г.; томін = 0,599 г.; гран = 0,049 г. Маса кастеляна = 4,6 г. Назва кастелян згодом замінилася назвою золота вага. З 1731 р. в Іспанії золота і срібна вага стали однаковими з наведеним розділом вагових одиниць. Маса кастеляна майже тотожна масі арабської золотої монети в 4,68 г. VIII ст. в добу династії Омейядів [10, с. 13].

Іспанська торгова вага: головна одиниця фунт (libra) = 2 кастильські марки = 16 унцій = 128 драхм. Арроба = 2 половини = 4 чверті = 25 фунтів. Центер або квінталь (quintal) = 4 арроби = 10 фунтів. Великий квінталь = 6 арроб = 150 фунтів.

Фунт = 460,102 г.; арроба = 11,5 кг.; квінталь звичайний = 46 кг.; квінталь великий = 69 кг.

Медицинський фунт = 1,5 марки в 345,076 г. = 12 унцій = 96 драхм = 288 скрупулів = 576 оболів = 1728 каратів = 6912 гранів.

Каратна вага: унція = 140 каратів = 560 гранів кастильських. Тому каратна унція менша в порівнянні з торговою і марочною на 16 гранів. Каратна унція = 27,942 г.; карат = 0,199 г.; гран = 0,049 г. Іспанський карат легший за англійський на 1/12 грана.

Пробна вага: золота марка = 24 карата = 96 гранів – 768 долей; срібна марка = 12 денарів = 288 гранів.

В провінціях Іспанії загальна іспанська або кастильська система мір ваги була певним чином перероблена.

Так, в Андалузії користувалися подвоєною кастильською вагою. Зокрема, в Кадіксі фунт рахувався не в 2, а в 4 кастильські марки.

В Арагоні марка кастильська, але поділена по іншому: марка = 8 унцій = 32 чвертки = 128 адармів = 4096 гранів. Арагонський гран на 1/9 важчий за кастильський. Торгова вага: фунт = 1,5 кастильські марки = 345,076 г. = 12 унцій по 28,756 г.

В Астурії вживалася велика і мала торгова вага. Фунт малої ваги дорівнював кастильському, фунт великої ваги = 1,5 кастильські фунти = 690,153 г.

Країна Басків мала наступні системи мір ваги. В Більбао фунт = 17 кастильських унцій (за масою) = 488,852 г. Далі він поділяється як кастильський. Квінталь малий = 100 фунтів; квінталь великий = 146 фунтів.

В Сан-Себастьяні фунт на 6% важчий за кастильський = 487,708 г. Квінталь малий = 101 фунт, квінталь великий = 150 фунтів.

В Галісії користувалися малою – кастильською і великою – галісійською торговою вагою: 5 фунтів кастильських = 4 фунти галісійських. Фунт галісійський = 2,5 маркам = 20 унціям кастильським = 575,184 г. Арроба = 25 фунтів; квінталь = 4 арроби = 57,51 кг.

Марка Наварри була більша за кастильську у співвідношенні 17:16; тому наваррський фунт = 488,926.

На Канарських островах використовувалася кастильська вага. Однак місцевий фунт був трохи більший за кастильський = 460,5 г. В розподілі одиниць ваги адарм поділявся не на 36, а на 24 грани. В деяких випадках тут користувалися подвійним фунтом = 2 кастильські фунти = 32 унції = 920,204 г.

Система вагових мір, якою користувалися в Португалії в XVIII–XIX ст. була такою. Марка = 8 унцій = 64 октави = 192 скрупула = 4608 гран = 229,5 г. Марка, як бачимо, кастильська, і система її поділу повністю відповідає іспанській.

Торговий фунт, або арратель = 4 чвертки = 16 унцій = 128 октав = 384 скрупули = 9216 гранів = 2 марки = 459 г. Тому маса цих вагових одиниць відповідає одиницям марочної ваги.

Арроба = 32 фунти; квінталь = 4 арроби, тонна = 13,5 центнерів, квінталь Індійської Колегії = 3,5 арроби. Тому: тонна = 793,16 кг.; квінталь = 58,75 кг.; квінталь Індійської Колегії = 51,4 кг.; арроба = 14,68 кг.

Медицинська вага: фунт = 12 унцій = 96 октав = 288 скрупулів = 6912 гранів = 1,5 кастильські марки = 344,25 г. Пробна вага: золота марка = 12 денаріїв = 288 гранів.

На португальському острові Мадейра назви і розподіл вагових одиниць були такими як в Португалії, але їхня маса була дещо меншою. Марка = 229,29 г.; фунт = 458,59 г.

В розташованих на морі торгових містах Каталонії – Барселоні і Валенсії внаслідок торгівлі з Європою стали використовувати німецьку кельнську марку. Маса її була змінена завдяки додатковим і кратним змінам ваги одиниць.

Так, кельнська марка в 233,866 г. + 1/7 її ваги в 33,408 г. = 267,264 г. – маса марки Каталонії. Марка Каталонії = 8 унцій = 32 чвертки = 128 адармів = 4,608 г. Унція = 33,408 г.; чвертка = 8,352 г.; адарм = 2,088 г.; гран. Торговий фунт = 1,5 каталонські марки. Поділяється на 12 унцій, 48 четверок. Квінталь мав 4 арроби по 26 фунтів. Тому квінталь = 41,7 кг.; арроба = 10,426 кг.; фунт = 400,89 г.

Марка Каталонії в 267,264 г – 1/3 її ваги в 89,088 г. = маса марки Валенсії в 178,176 г. Фунт Валенсії = 2 марки = 356,352 г. Вага в Валенсії подвійна – легка і важка. Легкий фунт = 12 унцій, важкий фунт = 18 унцій. Важкий фунт = 1,5 легких = 534,528 г. Квінталь = 4 арроби; арроба = 24 важких фунти = 36 легких фунтів. Квінталь = 51,31 кг., арроба = 12,82.

На Балеарських островах користувалися арабським за походженням фунтом, який звали ратлем. На острові Майорка фунт = 408 г., на острові Менорка фунт = 401 г. Це схоже на масу ратля Багдада в 406,25 г. На Майорці квінталь = 4 арроби по 25 фунтів. Був ще квінталь в 4 арроби по 26 фунтів. Квінталь = 40,8 кг.; арроба = 10,2 кг. На Менорці великий фунт = 3 звичайні фунти = 1,203 кг. Квінталь = 4 арроби по 26 фунтів. Квінталь = 41,704 кг.; арроба = 10,426 кг.

Підсумуємо. Вагові системи Іспанії і Португалії склалися поступово, протягом багатьох століть. В основу їх було покладена арабська монетна вага. В свою чергу розподіл одиниць в системах мір ваги є оригінальним. Вагові міри Каталонії в XVIII–XIX ст. сформовані на основі німецької марки. В 1849 р. в Іспанії і 1852 р. в Португалії була введена у вжиток метрична система.

Список використаних джерел

1. Петрушевский Ф. И. Общая метрология. – СПб., 1849.
2. Введение в специальные исторические дисциплины. – М., 1990.
3. Циркин Ю. Б. Древняя Испания. – М., 2000.
4. Варьяш О. И. Черных А. П. Португалия: дороги истории. – М., 1990.
5. Пискорский В. К. История Испании и Португалии. – СПб., 1909.
6. Крачковский И. Ю. Арабская культура в Испании. – М., Л. – 1937.
7. Леви–Провансаль Э. Арабская культура в Испании: общий обзор. – М., 1967.
8. Уотт У. М. Мусульманская Испания. – М., 1976.
9. Альтамира–и–Кревеа Р. История Испании. – М., 1951. – Т. 1.
10. Хинц В. Мусульманские меры и веса с переводом в метрическую систему. – М., 1970.

References

1. Petrushevskij F. I. Obshhaja metrologija. – SPB., 1849.
2. Vvedenie v special'nye istoricheskie discipliny. – M., 1990.
3. Cirkin Ju. B. Drevnjaja Ispanija. – M., 2000.
4. Var'jash O. I. Chernyh A. P. Portugalija: dorogi istorii. – M., 1990.
5. Piskorskij V. K. Istorija Ispanii i Portugalii. – SPb., 1909.
6. Krachkovskij I. Ju. Arabskaja kul'tura v Ispanii. – M., L. – 1937.
7. Levi–Provansal' Je. Arabskaja kul'tura v Ispanii: obshhij obzor. – M., 1967.
8. Uott U. M. Musul'manskaja Ispanija. – M., 1976.
9. Al'tamira–i–Krevera R. Istorija Ispanii. – M., 1951. – T. 1.
10. Hinc V. Musul'manskije mery i vesa s perevodom v metricheskiju sistemu. – M., 1970.

Zubko A. M., Candidate of History, Associate Professor of Archival Studies and special fields of history, Kyiv National University. Taras Shevchenko (Ukraine, Kyiv), arhivy@ukr.net

Systems of weights of Spain and Portugal in the 18th and 19th centuries

The structure of weight systems in different cities and provinces of Spain and Portugal is shown. The mass of the main units of weight is identified as well as the ratios between them.

Keywords: Castilian mark, gold weight, silver weight, castellan, libra, arroba, carat weight, quintal, carat, grain.

Зубко А. Н., кандидат исторических наук, доцент кафедры архивоведения и специальных отраслей исторической науки, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), arhivy@ukr.net

Весовые системы Испании и Португалии в XVIII–XIX вв.

Определена структура весовых систем в разных городах и провинциях Испании и Португалии. Установлена масса основных весовых единиц, их соотношение между собой.

Ключевые слова: кастильская марка, золотой вес, серебряный вес, кастельян, либра, арроба, каратный вес, квинталь, карат, гран.

* * *

УДК 94:327(73:5–12)“2009–2013”

Городня Н. Д., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), ngor@ukr.net

Політика США в Південно–Східній Азії: відносини з АСЕАН (2009–2013 рр.)

Досліджено відносини США з АСЕАН за першої адміністрації Б. Обама на тлі змін у її політиці в Південно–Східній Азії. Використано наукові методи компаративного аналізу і синтезу, проблемно–хронологічний, критичного аналізу джерел. З'ясовано, що адміністрація Обама підняла політичні відносини з АСЕАН на більш високий рівень, посллила її інституційну підтримку, ініціювала численні проекти в торгово–економічній сфері з акцентом на розвитку, партнерстві і підтримці регіональної інтеграції в ПСА. Це обумовлювалося її оцінками АСЕАН як важливої інституції, яка перебуває в центрі регіональної архітектури Східної Азії і АТР, потребою відновити вплив США в ПСА для більш повного використання економічних можливостей регіону та посилення впливу на ситуацію у сфері безпеки у зв'язку з підйомом Китаю і загостренням територіальних суперечностей в Південно–Китайському морі. У результаті посилення взаємодії з АСЕАН регіональний вплив США значно зріс.

Ключові слова: зовнішня політика США, адміністрація Барака Обама, Південно–Східна Азія, АСЕАН.

Сучасний світовий розвиток характеризується формуванням багатополосної структури міжнародних відносин, у якій один з полюсів влади зосереджений у Східній Азії. Він може сформуватися у рамках Східної Азії з домінуванням Китаю або ширшого Азійсько–Тихоокеанського регіону (АТР) з більш рівномірним розподілом влади і збереженням значного впливу США. Перша адміністрація Б. Обама (2009–2013 рр.) поставила завдання відновити американське лідерство у регіоні і здійснила поворот політики США з Близького Сходу, де вони вели дві затяжні війни, до Східної Азії. Найбільш відчутними стали зміни в політиці США у Південно–Східній Азії (ПСА).

Регіональна політика США у ПСА за адміністрації Б. Обама у вітчизняній науці вивчалася фрагментарно, переважно в контексті аналізу основних напрямків зовнішньої політики США цього періоду та їх регіональної політики в АТР [16; 20]. Різні аспекти розвитку держав Асоціації держав Південно–Східної Азії (АСЕАН) в контексті інтересів України найбільшою мірою розкрито у працях С. Шергіна [21; 22], проте політика адміністрації Б. Обама в ПСА не була предметом його дослідження. Окремі аспекти політики США в ПСА (її еволюцію в постбіполярний період, політику щодо М'янми, їх участь в інтеграційних процесах в АТР) досліджувалися автором цієї статті [17; 18; 19].

У США ситуація в ПСА в контексті їхніх національних інтересів є предметом дослідження провідних аналітичних центрів, включаючи Раду з міжнародних справ [6; 7], вашингтонського Центру стратегічних і міжнародних досліджень [1; 2; 3; 5], Інституту Брукінгса [4]. Експерти (Д. Курланчик, Е. Боуер, М. Гіберт, ін.) зосереджені на вивченні стану і перспектив відносин США з АСЕАН і окремими країнами ПСА, на проблемах регіональної безпеки, розвитку регіональної інтеграції в ПСА і ширшій Східній Азії, а також ситуації в Південно–Китайському морі, відносинах Китаю з регіональними державами з метою вироблення рекомендацій щодо найбільш ефективної політики США в ПСА. Важливу інформацію про регіональну політику США і відносини з АСЕАН надають матеріали (звіти, виступи, інтерв'ю тощо) Держдепартаменту.